

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmalarının Uygulanma/Uygulanamama Süreçleri

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Varol
Yrd. Doç. Dr. Tanyel Özelçi Eceral

Gazi Üniversitesi

I. Giriş

Bu çalışmada Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının süreç içinde azalmadığı tespitinden yola çıkarak, bölge planlama çalışmalarının, bölge planlama politika ve uygulamalarının neden etkili olmadığını bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmaktadır.

Bu çerçevede, ilk olarak, dünyada ve Türkiye’deki ekonomik, sosyal ve politik gelişmelere paralel olarak bölge planlama uygulamalarını yönlendiren temel söylemler, kalkınma planları ve bölge planlarında yaşanan dönüşüm süreci değerlendirilmektedir. İkinci olarak ise, çalışmada incelenecek olan son dönem bölge planları kapsamında yer alan illerin tarihsel süreçte bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortaya koymak amacıyla, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasındaki yerlerinin nasıl değiştiğinin kısa bir değerlendirmesi yapılarak, ardından son dönemde Türkiye’deki bölgesel gelişmeye yönelik çalışmalar ele alınmaktadır. 1990’ların sonlarından itibaren yaşanan son dönem planlama sürecinde yapılmış olan ve AB uyum politikaları çerçevesinde geliştirilen kalkınma programlarında da kapsanan Türkiye’nin en az gelişmiş bölgelerine yönelik Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi (YHGP) bu çevrede değerlendirilmek üzere seçilmiştir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) tarihsel gelişimi ve kapsamı açısından farklı süreçler içermesi nedeniyle, Zonguldak-Bartın-Karabük Projesi (ZBK) ise kapsamındaki illerin Kalkınma Programlarında yer almaması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Seçilen planların temel amaç, hedefler, örgütlenme, finansman ve uygulama süreciyle bağlantılı olarak karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Daha sonra, Türkiye’de son dönem bölge planlama politikalarının temel belirleyicilerinden biri olan AB’ye uyum sürecinde geliştirilen kalkınma programları ile son dönem çalışmaları değerlendirilmektedir.

Bölge planlarının uygulanma boyutlarını değerlendirmek üzere ise plan öngörülleri ile kamu yatırımları ilişkisi araştırılmakta, bu çerçevede plan kapsamında yer alan illerin plan öncesi kamu yatırımlarından aldıkları pay ile plan sonrası kamu yatırımlarından aldıkları pay karşılaştırılarak aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı irdelenmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği uyum sürecinde 2000’li yıllarda geliştirilen bölgesel kalkınma programları da bölgesel gelişmenin uygulama boyutu çerçevesinde değerlendirilmiş, bölgesel kalkınma programları ile bölge planları arasındaki ilişki, planların öngördüğü yatırım planları, program ve projeler ile kalkınma programları çerçevesinde geliştirilen projeler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, bölge planlarının geliştirilmesi ile uygulanma sürecindeki kurumsal ve finansal boyutlardaki yetersizlikler ortaya konulmakta, yetersizliklerin aşılmasında ele alınması gereken temel konular, bölge planlamanın değişen anlamı ile kurumsal düzenlemeler çerçevesinde tartışılmaktadır.

II. Tarihsel Süreç İçinde Türkiye’de Bölge Planlama: Temel Söylemler ve Politikalar

Türkiye bölgelerarası gelişmişlik dengesizliğini Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana ekonomik, sosyal ve politik boyutlarıyla bir sorun olarak yaşamaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgelerin gelişmesini sağlamak üzere süreç içinde farklı politikalar ve araçlar geliştirilmiş, ancak bu çabalar gelişmişlik farklarını azaltmada etkili olamamıştır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Türkiye’de bölge planlama deneyiminin başlangıç dönemi 1960’lı yıllara dayanmaktadır. Ulus-devlet, refah devleti gibi kavramlarla açıklanan düzenleme biçiminde eşitsizliklere dayalı yeniden dağıtım politikaları ilk bölge planlama deneyimlerinin gerçekleştiği dönemin temel söylemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1962 yılından 1980’lere kadar olan kalkınma planlarının hedeflerinde de yer alan bölge planlama konusu her dönemde farklı vurgularla anılmaktadır. 1962-70 döneminde büyüme kutupları vurgulanırken, 1967-72 döneminde bölge ve il planlaması, 1977-82 döneminde az gelişmiş illerin kalkınması, sektörel bölgesel bağımlılık, 1985-89 döneminde sosyal eşitlik, 1990-1994 döneminde dengeli kalkınma gibi hedefler yer almıştır.

Türkiye’nin ilk bölge planlama deneyimleri Antalya, Marmara, Zonguldak, Çukurova, Keban Projeleri, uygulanmaya aktarılmamış ancak bilgi birikimine katkı sağlamış çalışmalardır. GAP ise başladığı dönemdeki hedeflerle birlikte süreç içinde sosyal kalkınma boyutlarının da eklenmesi ile evrilerek gelişim sürecini devam ettirmiştir. 1980’lerin sonlarından itibaren dünyadaki gelişmelere de paralel olarak düzenleme biçimlerinde ulus-üstü ve yerel düzeyler önem kazanmış, sivil toplum kuruluşları da düzenlemenin temel aktörleri olarak anılmaya başlanmıştır. Yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesine yönelik politikalar tartışılırken, ağlar, girişimcilik, yenilik sistemleri, kurumsal yenilik gibi kavramlar önem kazanmıştır. 1990’ların ortalarından itibaren bölge planlama, kalkınma planlarında yeniden önem kazanmış, temel söylemler çerçevesinde yeni vurgular yapılmıştır. 1996-2000 dönemi kalkınma planında yerel kaynakların harekete geçirilmesi için bölgesel kalkınma planı hedeflenirken, 2001-2005 döneminde rekabet edebilirlik, yerel girişimcilik, AB’ye uyum hedeflenmiş, 2007-2013 kalkınma planında ise rekabetçi üstünlük, yönetim, inovasyon ve AB’ye uyum temel hedefler olarak yer almıştır.

Plan hedefleri ile de ilişkili olarak 1990’ların sonu 2000’lerin başlarında dört yeni bölge planı çalışması, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP), Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi (YHGP) gerçekleştirilmiştir. Bu dört planın kapsadığı alanların çoğunluğunu Türkiye’nin her dönemde en az gelişmiş illerinin yer aldığı bölgeler oluşturmaktadır (Tablo1). 2000’li yılların bölge planlaması politikalarının diğer önemli ayağını ise AB’ye uyum süreci çerçevesinde geliştirilen bölgesel kalkınma programları oluşturmaktadır. 2007-2013 dönemi kalkınma planı çerçevesinde devam eden süreçte ise bölge planlama politikaları büyük oranda AB uyum süreci ağırlıklı olarak belirlenmektedir.

Tablo 1. Tarihsel Süreç İçinde Temel Söylemler, Kalkınma Planları-Hedefler, Bölge Planları

Temel söylemler	Kalkınma Planları-Hedefler	Bölge Planları
-Güçlü ulus devlet, refah devleti -Eşitsizliklere dayalı yeniden dağıtım -Üretici faaliyetlerle altyapıya yatırım, düzenleyici önlemler -Bölgesel büyüme, gelişme	1. Plan (1962-70)-Bölgesel Planlama; Büyüme Kutupları 2. Plan (1967-72) Bölge ve il planlaması 3. Plan (1972-77) 4. Plan (1977-82)- Az gelişmiş illerin kalkınması; sektörel bölgesel bağımlılık 5. Plan (1985-89)-Sosyal eşitlik 6. Plan (1990-94)- Dengeli kalkınma	-Antalya Bölgesi, Marmara, Zonguldak, Çukurova Planları -Keban Projesi -Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi -Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
-Ulus-üstü ve yerel düzey, STK’lar, - Yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi -Küresel/yerel ağlar, yenilik sistemleri, kurumsal yenilik -Kolektif girişimcilik, teknik ve örgütsel yenilik	7. Plan (96-2000)- Yerel kaynakların harekete geçirilmesi için bölgesel kalkınma planı 8. Plan (2001-2005)-Rekabet edebilirlik, yerel girişimcilik, bölgesel farklar, AB’ye uyum 9. Plan (2007-2013)- Rekabetçi üstünlük, yönetim, inovasyon, girişimcilik, AB’ye uyum	-Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK); Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP); Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP); Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi (YHGP) -AB Kalkınma Programları

		-Operasyonel programlar
--	--	-------------------------

III. Türkiye’de Son Dönem Bölge Planlama Deneyimi

Bu bölümde, 1990’ların sonlarından itibaren yapılmış olan ve AB uyum politikaları çerçevesinde geliştirilen kalkınma programlarında da kapsanan Türkiye’nin en az gelişmiş bölgelerine yönelik planlar incelenerek, karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirme öncesinde, bölge planları kapsamındaki illerin tarihsel süreçte sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasındaki yeri değerlendirilmektedir.

III.1 Bölge Planları Kapsamındaki İllerin Tarihsel Süreçte Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması çalışmaları (Çalışkan, vd. 1997; DPT, 1996; DPT, 2003) değerlendirildiğinde; çalışma kapsamında ele alınan bölge planları ile kalkınma programlarında yer alan illerin çoğunun gelişmişlik düzeylerinin süreç içinde daha da gerilediğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede Tablo 2’de, plan bölgelerindeki iller iki farklı çalışma¹ kapsamında karşılaştırılmaktadır. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde:

- DAP illerinin 1945’den 1985’e gelindiğinde sıralamada oldukça gerilemiş olduğu görülmektedir. Elazığ 25 sıra, Kars ise 9 sıra gerileyerek iller içindeki görece konumları en çok gerileyen iller olmuştur. Tunceli ve Erzincan hariç tüm DAP illeri sıralamada geriye düşmüşlerdir. 1985’de Erzincan sıralamadaki konumunu 1945 yılına göre 10 sıra yükseltirken, Tunceli de 2 sıra üstte yer almıştır. 1996 ve 2003 yılları değerlendirildiğinde ise; DAP illerindeki gerilemenin devam ettiği görülmektedir. En fazla gerileme 11 sıra geriye düşen Erzincan’da görülürken, yine Kars ve Ağrı’nın da oldukça gerilediği görülmektedir. Bu iki yıl arasında da sadece Tunceli’nin sıralamadaki konumunu 8 sıra yükselttiği, Ardahan’ın ise konumunu koruduğu görülmektedir.
- YHGP illerinin tümünün sıralamadaki konumları 1945’den 1985’e gelindiğinde daha geri duruma düşmüşlerdir. En yüksek gerileme 11 sıra ile Samsun’da görülürken, Amasya 11, Tokat 6, Çorum 3 sıra gerilemişlerdir. 1996 ile 2003 sıralaması karşılaştırıldığında ise Samsun’un 3 sıra ilerlediği, Amasya’nın aynı konumda kaldığı, Tokat’ın ise 9 sıra gerilediği görülmektedir.
- DOKAP illerinin tümü ise diğer bölgelerin illerinden farklı olarak 1945’den 1985’e kadar sıralamadaki konumlarını yükseltmişlerdir. Rize 24 sıra ile en yüksek ilerlemeyi kaydederken, sırasıyla Trabzon 11, Ordu 8, Giresun 6, Artvin 5, Gümüşhane ise 3 sıra ileri gitmişlerdir. Ancak 1996 ile 2003 yılları karşılaştırıldığında konumunu 3 sıra yükselten Artvin ile aynı konumda kalan Rize dışındaki DOKAP illerinin sıralamadaki görece konumlarının gerilediği görülmektedir. Gümüşhane 8 sıra gerilerken, Ordu 7, Giresun 5, Trabzon 4, Bayburt ise 2 sıra gerilemiştir.

Bölge planlama çalışması yapılan illerin diğer illere göre durumu incelendiğinde 1945’de inceleme kapsamındaki bölge planlarının kapsadığı 27 ilin 12’sinin, 1965’de 9’unun, 1985’de 10’unun, 1996’da 14’ünün, 2003 yılında ise 16’sının illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında son 20 sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Son Dönem Bölge Planları Kapsamındaki İllerin Farklı Dönemlerde Gelişmişlik Sıralamasındaki Yeri

¹ Çalışkan vd. (1997)’nin kentleşmenin bölgesel farklılaşması analizi çalışması ile DPT’nin illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması çalışması benzer yöntemlerle illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılaşmasını ekonomik ve sosyal değişkenlerin faktör analizi ile değerlendirmektedir. İlk çalışmada iller verilere erişimdeki kısıtlılık nedeniyle oldukça sınırlı sayıda değişkenle 1945, 1965 ve 1985 yılları için sıralanmıştır. DPT’nin 1996 ve 2003 çalışmaları ise daha fazla sayıda değişkenle gerçekleştirilmiştir. Çalışmalardaki değişkenlerin farklılaşması nedeniyle iki çalışma ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Planda Kapsanan İller	Kentleşme/bölgesel farklılaşma*			Sosyo-ekonomik gelişmişlik**	
	1945 (63 il)	1965 (67 il)	1985 (67 il)	1996 (76 il)	2003 (81 il)
DOKAP İlleri TR90 BKP (2006)					
Ordu	59	56	51 (+8)	55	62/-7
Rize	49	39	25 (+24)	37	37/0
Gümüşhane	58	63	55 (+3)	63	71/-8
Giresun	51	51	45 (+6)	45	50/-5
Trabzon	43	38	32 (+11)	34	38/-4
Bayburt	-	-	-	64	66/-2
Artvin	42	44	37 (+5)	46	43/+3
DAP İlleri TRA2-TRB1 BKP (2005)					
Ağrı	57	62	63 (-6)	74	80/-6
Ardahan	-	-	-	72	74/-2
İğdır	-	-	-	69	69/0
Kars	37	54	56 (-19)	62	67/-5
Bingöl	63	57	66 (-3)	73	76/-3
Elazığ	8	24	33 (-25)	33	36/-3
Malatya	38	34	41 (-3)	38	41/-3
Tunceli	60	65	58 (+2)	60	52/+8
TRB2DAKP(2003)					
Bitlis	50	55	61 (-11)	71	79/-8
Hakkari	62	67	65 (-3)	84	77/+7
Muş	61	66	67 (-6)	76	81/-5
Van	23	60	64 (-41)	67	75/-8
TRA1(2006)BKP					
Bayburt	-	-	-	64	66/-2
Erzincan	46	41	36 (+10)	47	58/-11
Erzurum	36	35	43 (-7)	56	60/-4
YHGP İlleri TR83 BKP (2006)					
Amasya	27	30	38 (-11)	39	39/0
Çorum	44	46	47 (-3)	44	46/-2
Samsun	21	27	35 (-14)	35	32/+3
Tokat	40	43	46 (-6)	52	61/-9

* Çalışkan vd. (1997)

** DPT (1996, 2003)

III.2 Son Dönem Yapılan Bölge Planları

Bu çalışma kapsamında, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgelerine yönelik yapılmış olan Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi (YHGP) değerlendirilmek üzere seçilmiştir. Bu dönem içinde değerlendirilebilecek olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), tarihsel gelişimi ve kapsamı açısından farklı süreçler içermesi nedeniyle, Zonguldak-Bartın-Karabük Projesi (ZBK) ise, kapsamındaki illerin Kalkınma Programlarında yer almaması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır.

III.2.1 Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu'nun potansiyellerini harekete geçirerek, diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farklarını azaltabilmek amacıyla, Doğu Anadolu Bölgesi Ana Planı (DAP) hazırlanması kararı alınmıştır. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı, DPT'nin sorumluluğunda Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün denetimi ve koordinasyonu altında bölgede

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

yer alan Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin oluşturduğu “Ortak Girişimce” başlatılmış ve Gazi Üniversitesi tarafından tamamlanmıştır.

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölgesi 16 ili kapsamaktadır; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt ve Iğdır. Temel hedefi bölgenin kendi potansiyellerini harekete geçirecek ortamın yaratılmasını sağlamak olan DAP Ana Planı için; ekonomik, sosyal, çevresel ve mekansal olmak üzere dört grup hedef belirlenmiştir (DPT, 2000):

DAP kapsamında topoğrafya tarafından belirlenen ulaşım kanalları, iklim ile tarihi, ekonomik ve sosyal süreçler çerçevesinde üç ayrı alt bölge ve alt bölge merkezi belirlenmiştir.

- *Erzurum Alt Bölgesi:* Ağrı, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Kars, Muş, Ardahan, Bayburt ve Iğdır illeri - Alt Bölge Merkezi: Erzurum kenti
- *Malatya-Elazığ Alt Bölgesi:* Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli İlleri - Alt Bölge Merkezleri: Malatya ve Elazığ kentleri
- *Van Alt Bölgesi:* Bitlis, Hakkari ve Van İlleri- Alt Bölge Merkezi: Van kenti

Plan bölgenin kalkınmasını ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla bir bütün içinde ele almaktadır. Gelişmesi öncelikle tarım sektörünün modernleşmesine dayalı olan Bölgede toprak ve su kaynaklarının korunması, erozyonun önlenmesi, mera islahı gibi konuların öncelikle ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Ekonomik yapının geliştirilmesine yönelik yatırımların tek başına yaşam kalitesinin yükseltilmesini ve refahın yaygınlaştırılmasını sağlayamadığına vurgu yapılarak sosyal amaçlı strateji ve programlara da ağırlık verilmektedir.

DAP Bölgesi'nin kalkınması için kamu kesiminin katkısının yanısıra, toplumun tüm kesimlerinin bilgi, deneyim, işgücü ile yönetsel ve mali kaynaklarının seferber edilmesi gerekliliği vurgulanmakta ana plan ön sektörel stratejilerin geliştirilmesinde bölgede katılımın farklı modellerle güçlendirilmesinin temel alındığı belirtilmektedir. Bu çerçevede kamunun rolünün yanısıra özel sektör ile ulusal ve yerel sivil toplum örgütlerinin önemine değinilmektedir. Bu çerçevede ana planın araçlarından biri olarak Bölge'nin ekonomik ve ticari yaşamının yönlendirilmesinden sorumlu bir kurum olarak Ekonomik Kalkınma Ajansı önerilmektedir. Bunun dışında DPT'nin bölgede yerel bir birim kurarak uygulamalarda etkinlik sağlaması, üniversitelerin de çeşitli projelerin uygulanmasına aktif katılımı öngörülmektedir.

DAP Ana Planı'nda 7 öncelikli müdahale alanı belirlenmiştir;

1. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi
2. Örgütlenmenin yaygınlaştırılması
3. Altyapı temini
4. Mera islahı ve yönetimi
5. Çevre kalitesinin iyileştirilmesi
6. Yoksullukla mücadele
7. Finansman

Her bir alt bölge için üç farklı senaryo üretilmiş bu senaryolarda; kent kır ayırımı, kısa ve uzun dönemde her alt bölgenin gelişme potansiyeli, ülkenin geçmişteki büyüme performansı ve gelecekteki olası büyüme hızı gözönüne alınarak ve ülke ortalamasına görece her alt bölge için kişi başına düşen gelir hedefleri belirlenerek, bu hedeflere ulaşmak için gerekli büyüme hızları, sektörel istihdam düzeyleri ve yatırımlar belirlenmiştir. Büyüme senaryoları, sektörel stratejiler insan kaynakları, tarım, sanayi, enerji, ulaştırma, haberleşme, ticaret, inşaat, turizm ve kültür, mekansal gelişme, çevre, mali yapı ve bankacılık sektörlerini kapsamaktadır.

Planın öngördüğü dönüşümlerin gerçekleştirilebilmesi için Bölgede önemli miktarda yatırım yapılması gerektiği tespit edilmiştir. Geliştirilen 3 farklı senaryoya göre 2001-2020 döneminde A1 senaryosunda 80,3 milyar dolar, A2 senaryosunda 94,1 milyar dolar, A3 senaryosunda ise 106,9 milyar dolar toplam yatırım gerekliliği belirlenmiştir. Yatırımların büyük bir bölümünün (%80) özel sektör tarafından

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

gerçekleştirileceği öngörülmüştür. En az yatırım gerektiren A1 senaryosunun benimsendiği yatırım programında; 2001-2005 dönemi için 2925 milyon dolar, 2006-2010 dönemi için 4008 milyon dolar, 2010-2020 dönemi için ise 8928 milyon dolarlık bir kamu yatırımı gerekliliği öngörülmüştür.

2000 yılı kamu yatırımı temel alınarak yapılan hesaplamada; 2001-2005 dönemi için öngörülen programın gerçekleşmesi için 2000 yılı değerlerinin 1,3 katı bir yatırım yapılması gerektiği, bu yatırımların 2006-2010 döneminde 1,8 katına ve 2011-2020 döneminde ise 2,1 katına çıkarılması gerektiği belirtilmektedir.

Planın gerçekleştirilmesi için; eğitim, sağlık, kadın ve aile, tarım (toprak ve su kaynakları, bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri, ormancılık) sanayi (imalat sanayi, madencilik, el sanatları), haberleşme, toptan ve perakende ticaret, inşaat, turizm ve kültür, kentsel gelişme, kırsal gelişme ve çevre konularında çok sayıda proje önerisi sunulmakta ve bu projelerin hangi dönemlerde ve hangi illerde yer alacağı detaylı olarak belirtilmektedir.

III.2.2 Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)

Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden biridir. Sosyal, ekonomik ve çevre konularında gözlenen olumsuzlukları gidermek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin talebi üzerine Japon Hükümeti Doğu Karadeniz Bölgesi için bir Bölgesel Kalkınma Planı hazırlanmasını üstlenmiştir. Aralık 1998'de imzalanan sözleşmenin ardından Mart 1999'da çalışmalar başlamıştır. Bu planla ilgili Japon Hükümeti'nin görevlendirdiği Japonya Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA) Ağustos 2000'de çalışmaları tamamlamıştır.

Bölgesel kalkınma amaçları 3 ana başlık altında oluşturulmuştur (DPT-JICA, 2000):

1. Bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmek ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmek;
2. Bölgenin sosyal gelişmesini ve dayanışmayı sağlayarak bölge içi bütünleşmeyi sağlamak;
3. Bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır.

Kalkınma stratejisi bölgenin temel sorunlarını çözecek şekilde dört temel bileşenden oluşmaktadır; ana ulaşım altyapısının geliştirilmesi, çok amaçlı su kaynaklarının geliştirilmesi, toprak mülkiyeti ve kullanımının iyileştirilmesi ve mahalli idarelerin güçlendirilmesidir.

DOKAP Ana Planı 20 yılda uygulamaya konulacak olan 10 program ve bu programların içindeki 52 projeden oluşmaktadır. Önerilen 10 programdan üç program mekânsal yapının düzenlenmesi, üç program bölgenin ekonomik yapısının güçlendirilmesi, üç program idari yapının iyileştirilmesi, sosyal ve çevresel gelişmenin sağlanması ve bir program ise Bölgenin imajının iyileştirilmesi ile ilgilidir.

Önerilen 10 programın başlıkları şu şekildedir.

1. Mekansal Yapının Güçlendirilmesi
2. Yerel Yönetimlerin İşbirliği
3. Kapsamlı Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi
4. Sanayi ve Ticaretin Desteklenmesi
5. Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması
6. Uygulamalı Araştırma
7. Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi
8. Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Geliştirme
9. Yaşanan Çevrenin İyileştirilmesi
10. DOKAP Kimliğini Oluşturma Programı'dır.

Bölgede kamu ve özel sektörün gerçekleştirebileceği toplam yatırım hacmi "Kalkınma Çerçevesi" bölümünde sunulan bölgesel gayri safi hasıladan hareket edilerek hesaplanmıştır. 20 yıllık plan

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

döneminde gerçekleşecek toplam yatırımın 46,5 milyar dolar civarında olması ve bunun 15,8 milyar dolarlık bölümünün de kamu eliyle gerçekleşmesi önerilmektedir.

III.2.3 Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi (YHGP)

Yeşilirmak Havzasında bulunan yerleşim birimlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmalarına yönelik her türlü çalışmaları yapmak, yaptırmak ve bu amaçla ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşları ile işbirliği yapmak üzere havzadaki 5 ilin (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat) katılımıyla “Yeşilirmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği” kurulmuştur. Daha sonraki aşamada, DPT Müsteşarlığı tarafından 2003 yılında Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini kapsayan Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi Ana Planı ihalesi yapılmıştır (DPT, 2006).

Bu kapsamda yapılan çalışmalar ”ekolojik dengeyi bozmadan, en uygun arazi kullanım planlamasının yapılması, kaynakların sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesi, YHGP’nin diğer bölgelerle olan sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve mevcut verimlilik düzeyini geliştirerek bölgenin refah düzeyinin ve ülke ekonomisine olan katkısının artırılması”nı amaçlamaktadır.

Planda belirlenen temel stratejik amaç, bölgenin yenilenen mekansal yapısıyla eşleşen, sosyal ve ekonomik yapı dönüşümünün ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanmasıdır. Bölge planında öngörülen 5 stratejik amaç başlığı altında öncelikler belirlenmiştir. Bunlar:

1. Etkin bir mekansal organizasyonun oluşturulması için;
  - Bölgesel altyapının etkin bir mekansal organizasyon anlayışına uygun olarak geliştirilmesi
  - Kentlerin güvenli ve planlı biçimde geleceğe hazırlanması
  - Kırsal yerleşim yerlerinin rasyonel bir yapıya dönüştürülmesi
2. İnsan kaynakları ve sosyal yapının geliştirilmesi için;
  - Her düzeydeki eğitimin, bölgenin üretim ve hizmet ihtiyaçlarına göre örgütlenmesi
  - Yoksullaşmaya ve Güvencesizliğe karşı kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi
  - Bölgede kentsel toplumsal yaşam kalitesinin iyileştirilmesi
  - Kırdaki yoksul ve dezavantajlı gruplara hizmet götürülmesi
3. İşletmelerin rekabet gücünün artırılması ve dışa açılma için;
  - Bölge ve kent ölçeğinde yığılma ekonomilerinden ve dışsallıktan yararlanılması
  - Araştırmaların karar süreçlerinde etkili olması ve politikaya yol göstermesi için bilgi ve üretim arasındaki bağın güçlendirilmesi
  - Dışa açılma
  - Bölge turizminin çeşitlendirilerek geliştirilmesi ve tanıtımı
  - Tarımda sulamanın geliştirilmesi ve yüksek gelir getiren bitkisel üretimin artırılması, tarımsal araştırmaların yapılması
  - Hayvancılık sektöründe rekabet gücünün artırılması
  - Bölgede tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde yer alan KOBİ lerin mali yapılarının güçlendirilmesi
  - İnşaat ve ulaştırma hizmetlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi
4. Ekolojik dengelerin, çevrenin korunması ve durumunun iyileştirilmesi için;
  - Hava, toprak, su ve orman eko-sistemlerinin korunması ve kontrolü, kentsel-tarımsal kirleticilerin etkilerinin azaltılması
  - Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması
5. Kurumsal yapının güçlendirilmesi için;
  - Yerel yönetimlerin ve kalkınma ajansının güçlendirilmesi
  - Sivil toplumun ve özel kesimin yapısal güçlendirilmesi
  - Bölgedeki merkezi kamu yönetim kurumlarının geliştirilmesidir.

Bu stratejik amaçlar ve önceliklerin gerçekleşebilmesi için 68 tedbir, 393 proje başlığı ve 1200 proje ismi önerilmiştir.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesinin kapsadığı bölge, DPT ile AB'nin ortaklaşa hazırladıkları NUTS-II Bölge Sınıflandırması ile örtüşmektedir. Projenin en önemli özelliklerinden birisi ise bölgesel niteliği ve proje yönetiminin bir yerel yönetim birliği olmasıdır.

Planın seçilen A2 senaryosu yatırım planı incelendiğinde; 2004-2023 yılları arasında gerekli olan toplam yatırım miktarının 66675 milyon YTL (2003 yılı sabit fiyatları ile) olduğu görülmektedir. Bu miktarın %12'sinin (8236 milyon YTL) kamu tarafından sağlanacağı; ve gerekli kamu yatırım miktarının 2004-2010 yılları arasında 1597 milyon YTL, 2011-2015 yılları arasında 1795 milyon YTL, 2016-2023 yılları arasında 4844 milyon YTL olduğu öngörülmektedir.

III.4 Son Dönem Bölge Planlarının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Son dönemde DPT tarafından yaptırılan bölge planlarının karşılaştırmalı değerlendirilmesi Tablo 3'de verilmektedir. Planların üstlenicileri DAP'ta üniversitelerden oluşan bir konsorsiyum olurken, DOKAP'ta JICA, YHGP'de ise özel bir firma olmuştur. DAP'ta Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 15 il, DOKAP'ta Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan 12 il, YHGP'de ise Yeşilirmak Havzası'nda yer alan 4 il kapsanmaktadır.

Son dönem planların ortak bir özelliği, üç planda da kurumsal yenilik arayışlarının yer almasıdır (Akkahve, 2004). Bu çerçevede temel olarak DAP'ta Ekonomik Kalkınma Ajansı, Bölgesel Kalkınma Bankası, Yerel Yönetimler Birliği; DOKAP'ta Yerel Yönetimler Birliği, Kalkınma Kurumu, Proje Yönetim Birimi gibi yeni kurumsal yapılanmalar önerilirken, YHGP'de ise var olan Yeşilirmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği'nin, Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği (YHKB) olarak hayata geçirilmesi öngörülmektedir. YHKB; beş ilin özel idarelerinin (Yozgat daha sonra bu birlikten ayrılmıştır) bölgesel kalkınma amacıyla bir araya gelerek oluşturduğu ve Türkiye'nin havza bazında kurduğu ilk hizmet birliği olması açısından önemlidir.

Yine her üç planın da ortak özelliklerinden birisi farklı biçimlerde ortaya koydukları program ve proje önerileridir. DAP'ta yer alan proje önerileri konu başlıkları üzerinden yapılırken, DOKAP'ta belirlenen 10 program çerçevesinde 4 ana başlık için toplam 52 adet proje önerilmiş, YHGP'de ise 5 stratejik amaç çerçevesinde geliştirilen 20 öncelik için 68 tedbir geliştirilmiş, buradan 393 proje başlığı ve 1200 proje fikri geliştirilmiştir. Ayrıca YHGP'de her il için 6 proje olmak üzere toplam 24 proje için ön fizibilite raporları hazırlanmıştır.

Planların gerçekleşmesi için DAP'ta 80 milyar dolar, DOKAP'ta 47 milyar dolar, YHGP'de ise 45 milyar dolarlık bir yatırım programı öngörüsü yapılmıştır. Bu yatırımların DAP'ta %20'sinin, DOKAP'ta %34'ünün, YHGP'de ise %12'sinin kamu yatırımları tarafından karşılanacağı öngörülmüştür.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Tablo 3. Planların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

	DAP	DOKAP	YHGP
Plan Yapım Dönemi	1996-2000	1999-2000	2003-2006
Üstlenici	Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin oluşturduğu “Ortak Girişim”	Japon Hükümeti Japonya Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA)	Özel Firma
Kapsadığı İller	Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt ve Iğdır	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon	Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat
Hedef Yıl	2020 I. Aşama (2001-2005) II. Aşama (2006-2010) III. Aşama (2011-2020)	2020 I. Aşama (2001-2005) II. Aşama (2006-2010) III. Aşama (2011-2020)	2023 I. Aşama (2004-2010) II. Aşama (2011-2015) III. Aşama (2016-2023)
Amaç/Hedef/Strateji	Bölgenin kendi potansiyellerini harekete geçirecek ortamın yaratılmasını sağlamaktır.	Ekonomik, sosyal ve çevre sorunlarının gidermek	Bölgenin yenilenen mekansal yapısıyla eşleşen, sosyal ve ekonomik yapı dönüşümünün ve sürdürülebilir gelişiminin sağlanmasıdır
Öngörülen Toplam Yatırım	80,3 milyar dolar	46.5 milyar dolar	44,7 milyar dolar
Öngörülen Kamu Yatırımı	15,9 milyar dolar (%20) 2001-2005 dönemi için 2925 milyon dolar 2006-2010 dönemi için 4008 milyon dolar 2011-2020 dönemi için 8928 milyon dolar	15,8 milyar dolar (%34) 2001-2005 dönemi için 2881 milyon dolar 2006-2010 dönemi için 4174 milyon dolar 2011-2020 dönemi için 8743 milyon dolar	5,5 milyar dolar (%12) 2004-2010 yılları arasında 1066 milyon dolar 2011-2015 yılları arasında 1199 milyon dolar 2016-2023 yılları arasında 3235 milyon dolar
2001-2005 yılı kamu yatırımı gerçekleşme oranı	Öngörülen: 2925 milyon dolar Gerçekleşen: 1993 milyon dolar %68	Öngörülen: 2881 milyon dolar Gerçekleşen: 2180 milyon dolar %76	
Öneri Program ve projeler	eğitim, sağlık, kadın ve aile, tarım (toprak ve su kaynakları, bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri, ormancılık) sanayi (imalat sanayi, madencilik, el sanatları), haberleşme, toptan ve perakende ticaret, inşaat, turizm ve kültür, kentsel gelişme, kırsal gelişme ve çevre konularında proje önerileri	10 program, 52 proje 3 mekansal yapıyı düzenleme (20 proje) 3 ekonomik yapıyı güçlendirme (14 proje) 3 idari yapıyı iyileştirme, sosyal ve çevresel gelişme (13 proje) 1 bölge imajını oluşturma (6 proje)	5 stratejik amaç, 20 öncelik 68 tedbir, 393 proje başlığı ve 1200 proje fikri her il için 6 projeden toplam 24 proje için ön fizibilite raporları

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Öneri Kurumsal Yapı	Ekonomik Kalkınma Ajansı, Bölgesel Kalkınma Bankası, Yerel Yönetimler Birliği,	DOKAP Yerel Yönetimler Birliği, DOKAP Kalkınma Kurumu, Proje Yönetim Birimi	Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği
	-Katılımın farklı modellerle güçlendirilmesi-Kamunun rolünün yanı sıra özel sektör ile ulusal ve yerel sivil toplum örgütlerinin önemi - DPT'nin yerel birim kurması önerisi	-Uygulama ve proje geliştirme hizmetlerinin DPT bünyesi içinde ayrı bir grup tarafından izlenmesi -Projelerin bir kısmına özel sektörün katılımı	-Plan kapsamında yürütülecek faaliyetlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi kalkınma ajansınca gerçekleştirilmesi öngörülüyor.

IV. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Geliştirilen Bölgesel Çalışmalar

Türkiye-AB mali işbirliği kapsamında hem bölgesel gelişme politikasının ve uygulamalarının AB'ye uyumu, hem de tespit edilen öncelikli bölgelerde yerel kalkınma potansiyelleri ve girişimlerinin harekete geçirilmesi amacıyla, özel bölgesel kalkınma programları; 2004-2006 yılları arasında ortak finansmanla uygulamaya konulmuştur. Devam eden süreçte ise 2007-2013 dönemi için bölgesel gelişmişlik farklarının analizi, bölgesel odaklanmanın sağlanması ve cazibe merkezlerinin belirlenmesi konularında çalışmalar yapılmaktadır (Can ve Kocagil, 2008). Bu bölümde ilk olarak NUTs düzeyinde belirlenen ve Türkiye'nin geri kalmış bölgelerinde geliştirilen Kalkınma Programları değerlendirilecek, ikinci olarak ise devam eden süreçte 2007-2013 döneminde Katılım Öncesi Yardım Aracı IPA'nın bileşenlerinden biri olarak bölgesel kalkınma çalışmaları özetlenecektir.

IV.1 Kalkınma Programları

Türkiye 2002 yılında AB'nin NUTS II sınıflandırmasına uygun olarak yapısal fonların da uygulanabilmesini sağlamak amacıyla 86 ili 26 bölgesel birimle gruplandırmıştır. Bunu takiben DPT'nin öncülüğünde AB fonlarının 2004-2006 arasında nasıl dağıtılacağını gösteren ana öncelik konularını belirleyen ve kalkınma için öncelikli bölgeleri hedef alan Ulusal Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Geliştirilen programlar çerçevesinde küçük ölçekli altyapı projeleri, insan kaynaklarının gelişimi, gelir ve istihdam yaratılması, tarımsal büyüme ve destek, turizm gelişimi, kırsal kalkınma, çevrenin korunması ve yaşam kalitesi alanlarında hibe dağıtımı gerçekleştirilmiştir (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abpp/abpp.html>) (Tablo 4).

Tablo 4. AB Kalkınma Programları ve Bölge Planları

	Kapsadığı İller ve Düzeyler	Program Kabul Tarihi	İlgili Kalkınma Birliği	Proje Alanları ve Sayıları	Kapsandığı Bölge Planı
TRB2 Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP)	TRB2: Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	2003	<i>Doğu Anadolu Kalkınma Birliği (TRB2)</i>	Tarım ve Kırsal Kalkınma KOBİ Turizm ve Çevre Sosyal Gelişme Toplam 309 Proje	DAP (16 ilden 4 il-TRB2)
TR82, TR83, TRA1, Kalkınma Programı	TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum	2003	<i>Orta Karadeniz Kalkınma Birliği (TR82)</i> <i>Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği (TR83)</i> <i>Erzurum, Erzincan, Bayburt İlleri Kalkınma Birliği (TRA1)</i>	Yerel kalkınma KOBİ Küçük Ölçekli Altyapı Toplam 396 proje	YHGP (tümü-TR83) DAP (16 ilden 3 il TRA1)
TRA2, TR72, TR52, TRB1 Düzey II Bölgeleri Kalkınma	TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars TR72: Sivas, Kayseri, Yozgat TR52: Karaman,	2005	<i>Serhat İlleri Kalkınma Birliği (TRA2)</i> <i>Orta Anadolu İlleri Kalkınma Birliği (TR72)</i>	Yerel kalkınma KOBİ Küçük Ölçekli Altyapı Toplam 509 proje	DAP (16 ilden 8 il, TRA2, TRB1)

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

a Programı	Konya TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli		<i>Konya ve Karaman İlleri Kalkınma Birliği (TR52)</i> <i>Doğu İlleri Kalkınma Birliği (TRB1)</i>		
TR90 Düzy II Kalkınm a Programı	TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	2006	<i>Doğu Karadeniz İlleri Hizmet ve Kalkınma Birliği (TR90)</i>	Yerel kalkınma KOBİ Turizm. ve Çevre Altyapısı Toplam 214 proje	Bayburt hariç DOKAP illerinin tamamı (TR90)

Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP)

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde AB-Türkiye Mali İşbirliği kapsamında katılım öncesi fonlardan yararlanmak üzere, ülke politikalarına uyumlu olarak hazırlanan Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP), TRB2 İstatistikî Bölge Birimi Düzey 2 Bölgesini oluşturan Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamaktadır. DPT koordinasyonunda yürütülmüş olan Program; yenilikçi bölgesel politika ve planlama yaklaşımlarını uygulamaya yönelik olarak merkezde ve bölgede kapasite oluşturmak üzere ve bölgenin sürdürülebilir kalkınması için yenilikçi bölgesel yaklaşımlara örnek oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbb/abbb.html>). Bu kapsamda Programda öncelik alanları; Tarım ve Kırsal Kalkınma, KOBİ'ler, Turizm ve Çevre, Sosyal Gelişme ve Kapasite Geliştirme olarak belirlenmiştir.

Avrupa Birliği MEDA fonundan desteklenen Programın Spesifik Finansman Anlaşması 05 Ağustos 2003 tarihinde Avrupa Komisyonu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış olup AB söz konusu Programa 45 milyon Euro hibe kaynak tahsis etmiştir. Programın uygulanmasına 2004 yılında, proje uygulamalarına ise 2006 yılında başlanmıştır.

TR82, TR83 VE TRA1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı

DPT koordinasyonunda yürütülmüş olan "TR82, TR83 ve TRA1 İstatistikî Bölge Birimi Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı"; Amasya, Bayburt, Çankırı, Çorum, Erzincan, Erzurum, Kastamonu, Samsun, Sinop ve Tokat olmak üzere toplam 10 ili kapsamaktadır. Söz konusu program, 2003 yılı Mali İşbirliği Programlaması kapsamında Avrupa Komisyonu ve Türk Hükümeti tarafından onaylanmış olup, programın bütçesi; 40 milyon Euro'su AB desteği, 12,33 milyon Euro'su ulusal bütçe katkısı olmak üzere toplam 52,33 milyon Euro'dur.

Programın amacı, Programın uygulandığı Düzey 2 Bölgelerinde; Yerel Kalkınma Girişimlerinin, KOBİ'lerin, Küçük Ölçekli Altyapının desteklenmesi amaçlı hibe programlarını ve Program uygulamasını destekleyecek teknik yardım hizmetini uygulamaya koymaktır. Programda öncelik alanları; Yerel Kalkınma Girişimleri, KOBİ'ler ve Küçük Ölçekli Altyapı olarak belirlenmiştir.

TR90 Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Programı

"TR90 Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Programı"; Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsamaktadır. Söz konusu Programın da yer aldığı Katılım Öncesi Mali Yardımı 2005 Yılı Proje Paketine ilişkin Finansman Anlaşması, 11 Temmuz 2006 tarihinde imzalanmıştır. Programın temel amacı bölgesel gelişmeye katkıda bulunarak bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve merkezi ve bölgesel düzeyde proje uygulama kapasitesini geliştirmektir. Programda Yerel Kalkınma Girişimleri, KOBİ'ler, Turizm ve Çevre Altyapısı öncelik alanları olarak belirlenmiştir.

TRA2, TR72, TR52 ve TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

TRA2, TR72, TR52 ve TRB1 İstatistikî Bölge Birimi Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Elazığ, Iğdır, Karaman, Kars, Kayseri, Konya, Malatya, Sivas, Tunceli ve Yozgat olmak üzere toplam 13 ili kapsamaktadır. 2004 yılı Mali İşbirliği kapsamında olan Programın finansman anlaşması 12 Ocak 2005 tarihinde imzalanmıştır.

Programın genel amacı, Ön Ulusal Kalkınma Planında ekonomik ve sosyal uyum kapsamında desteklenmesi öngörülen Düzey 2 bölgelerinde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmanın yanısıra merkezi ve bölgesel düzeyde proje hazırlama ve uygulama kapasitesini artırmaktır. Programda belirlenen öncelik alanları; Tarım ve Hayvancılık, Yerel kalkınma girişimleri, KOBİ'ler, Küçük Ölçekli Altyapı ve Kapasite Geliştirilmedir

Program, Avrupa Birliği PHARE kuralları çerçevesinde desteklenmiş olup, bütçesi 70 milyon Euro'su Avrupa Birliği desteği ve 20,67 milyon Euro'su Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti katkısı olmak üzere 90,67 milyon Euro'dur.

IV.2 Yeni Dönem AB Uyum Çerçevesinde Bölgesel Çalışmalar

Avrupa Birliği - Türkiye Mali İşbirliği süreci, 2007-2013 yıllarını kapsayacak biçimde AB'nin inisiyatifi ile yeni bir yaklaşıma kaydırılmış, tüm katılım öncesi mali yardımlar tek bir program çerçevesinde toplanmıştır. Katılım Öncesi Yardım Aracı IPA'nın devreye girmesiyle, bölgesel kalkınmanın altındaki fonların büyük bir kısmı yatırım projeleri, bunların büyük bir kısmı da IPA'nın bölgesel kalkınma bileşeninin altında belirlenen altyapının iyileştirilmesi öncelikleri kapsamında yüksek maliyetli yatırımlar olarak belirlenmiştir. Bu bileşen altında Türkiye için ulaşım, çevre ve KOBİ'lerin desteklenmesi alanlarına odaklanan "operasyonel programlar" olarak adlandırılan programlar geliştirilmiştir. IPA'nın, 2000-2006 döneminde uygulanmış olan Katılım Öncesi Mali İşbirliği sürecinden temel farkı yeni dönemde "Proje" yaklaşımına bir uygulamadan "Programlama" yaklaşımına bir uygulamaya geçilmesidir.

IPA bileşenlerinden biri olan bölgesel kalkınma; bölgesel rekabet edebilirlik, çevre ve ulaştırma operasyonel programlarından oluşmaktadır. Bu süreçte Sanayi ve Ticaret Bakanlığı; "Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı" (BROP) hazırlama ve uygulama görevini üstlenmiştir. Söz konusu yeni yaklaşımın temeli "programlama" ve devamında "proje" finansmanına dayanmaktadır. BROP bölgede önceden uygulanan AB Hibe Fonu Programından farklıdır. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programının uygulanacağı coğrafya kişi başına düşen milli geliri Türkiye ortalamasının % 75'inin altında kalan Düzey II bölgeleri olarak belirlenmiştir. Bu bölgeler içinde yer alan 15 il de büyüme merkezi olarak ilan edilmiştir. Bu çalışma kapsamındaki plan bölgelerinde yer alan büyüme merkezleri ise Samsun, Trabzon, Erzurum, Kars, Van, Elazığ ve Malatya'dır. Bu çerçevede desteklenecek projelerin öncelik konuları; İş Ortamının İyileştirilmesi, İşletme Kapasitelerinin Arttırılması ve İşletme Kapasitelerinin Geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. TR83 ve TR90 bölgeleri için ise bu öncelikler çerçevesinde öncelikli tedbirler ve sektörel yoğunlaşma alanları belirlenmiştir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2008).

V. Plan Bölgelerinde Yaşanan Gelişmeler

Yasal boyutlarıyla bölge planlarının yapımı ve uygulamasına ilişkin; 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesi a) bendinde "sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı yapar veya yaptırır" tanımlaması yer almakta, ancak 540 karar sayılı Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de bölge planlarına ilişkin sadece ana hizmet birimlerinden Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü görev tanımının yer aldığı 14. maddede "...bölgesel kalkınma projeleri ile ilgili koordinasyonu sağlamak..." hükmü yer almaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Buradan da anlaşılacağı üzere, yasal açıdan bölge planlarının uygulamaya geçirilmelerine ilişkin net bir görev tanımlaması yapılmaması, planların uygulamaya geçmesinde problemler yaratmaktadır. Bu sebeple GAP dışında, bölge planı kapsamında yapılan planların, plan yapım süreci sonrasında uygulanması ve izlenmesi süreci gerçekleştirilememiştir.

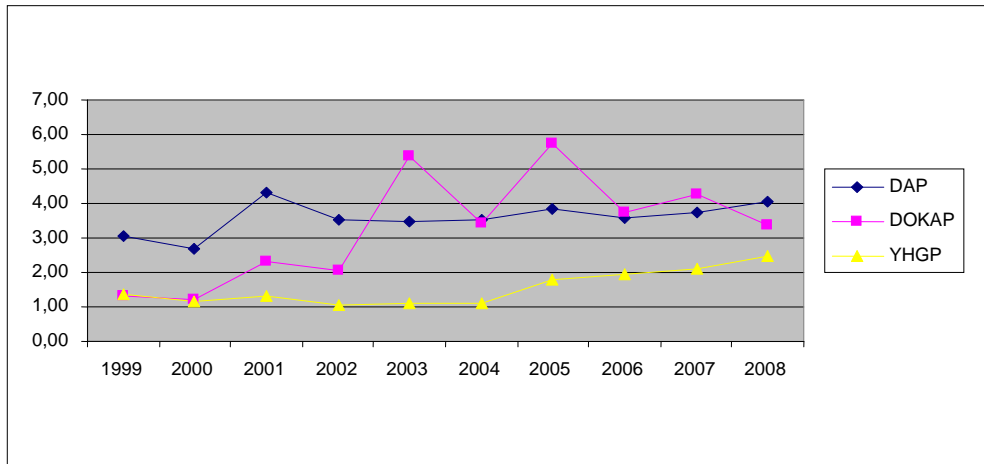
Bu bölümde çalışma kapsamında detaylı olarak incelenen üç planın, doğrudan planla bağlantılı uygulamalar olmasa da, plan öngörülmesi ile kamu yatırımları ilişkisi ve AB kalkınma programları ilişkisi kurularak plan bölgelerinde yaşanan gelişmeler değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

V.1 Bölgelere Olan Kamu Yatırımları ve Bölge Planları Uygulama İlişkisi

Plan kapsamında yer alan illerdeki kamu yatırımları, plan öncesi dönem ile plan sonrası kamu yatırımları karşılaştırması yapılarak, planlarda öngörülen bütçeler ve kamu yatırımı ilişkisi araştırılmaktadır.

Yıllara göre her bir plan bölgesinin kamu yatırımlarından aldıkları pay, planların yapılıma dönemlerine göre farklılıklar göstermektedir (Grafik 1). Planla birlikte bölgelerin toplam yatırımlardan aldıkları payların artan bir ivmeyle gelişmeleri beklenirken, grafikten de takip edilebildiği gibi bölgelerin belli yıllarda düzensiz olarak yatırımlardan aldıkları payı artırdıkları izlenmektedir. DAP'ın ve DOKAP'ın 2000 yılında tamamlandığı göz önüne alındığında 2003 ve 2005 yıllarında yatırım payını diğer planlara oranla hızlı bir biçimde yükselttiği 2006 sonrasında ise bu payın düşme eğilimine girdiği gözlenmektedir. Kamu yatırımlarından alınan paylar iller bazında detaylı olarak irdelendiğinde, yıllara göre düzensiz artışların illerin tekil olarak bölge planlarından bağımsız çeşitli projeler sebebiyle aldıkları yatırımlarla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin DOKAP'taki 2003 yılındaki hızlı yükselme Artvin'in enerji yatırımları konusunda aldığı payla ilişkilidir. YHGP bölgesi için 2004 sonrası düzenli bir yatırım artışı olduğu gözlenmektedir. Planın 2003 yılında başladığı ve 2006 yılında tamamlandığı göz önüne alındığında bu artışın doğrudan planla bağlantılı olmadığı anlaşılmaktadır.

Grafik 1. Plan bölgelerinin kamu yatırımlarından aldıkları paylar

Planlarda öngörülen kamu yatırımları ve payları incelendiğinde; 2001-2005 yılı arasında DAP'ta 2925 milyon dolar öngörülmekte, bu dönemde bölgeye ayrılan kamu yatırımlarının ise 1993 milyon dolar olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde DOKAP için planda 2881 milyon dolar kamu yatırımı öngörülmekte, bu dönemde bölgeye ayrılan kamu yatırımlarının 2180 milyon dolar olduğu görülmektedir. DAP önerisinde yer alan toplam yatırımların %20' sini oluşturan kamu yatırımlarının gerçekleşme oranı %68, DOKAP'taki toplam yatırımlar içinde %34'lük payı olan kamu yatırımları öngörüsünün gerçekleşme oranı %76 olmuştur. Ancak bu gerçekleşme oranlarında planların öngördüğü yatırım içeriklerinden öte yatırımcı kuruluşların sektörel temelli kendi programları ön plana çıkmaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

V.2 AB Kalkınma Programları ve Plan Uygulama İlişkisi

Türkiye-AB mali işbirliği kapsamında hem bölgesel gelişme politikasının ve uygulamalarının AB'ye uyumu, hem de tespit edilen öncelikli bölgelerde yerel kalkınma potansiyelleri ve girişimlerinin harekete geçirilmesi amacıyla, özel bölgesel kalkınma programları ortak finansmanla uygulamaya konulmuştur. 2002-2004 döneminde AB Kalkınma Programları kapsamında Türkiye'deki 35 il yer almakta, bunlardan 8'i çalışma kapsamında incelenen Bölge Planları kapsamındaki iller dışında kalmaktadır.

Plan bölgeleri ve AB Kalkınma Programı çerçevesinde bu bölgelerde gerçekleştirilen projeler incelendiğinde; toplamda 919 adet proje için 212 milyon Euro'luk bütçeden faydalandığı görülmektedir (Tablo 5).

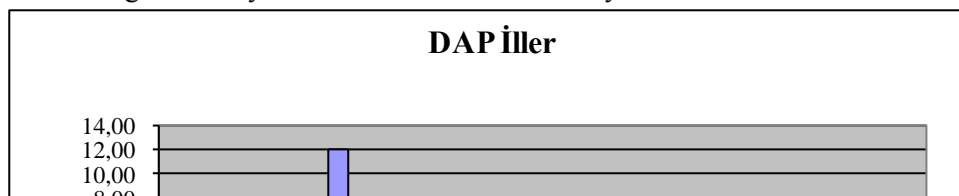
Tablo 5. Kalkınma Programları ve Hibe Miktarları

	Bölge Planları Kapsamında ki İller	Toplam Proje Sayısı	Toplam Hibe Miktarı (milyon €)
TRB2 Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP) Tarım ve Kırsal Kalkınma Bileşeni KOBİ Bileşeni Küçük İşletmeler Programı Turizm ve Çevre Bileşeni Sosyal Gelişme Teknik Yardım	DAP (16 ilden 4 il- TRB2)	309 148 68 - 49 44 -	45 (tamamı AB) 12,40 4,60 10 9,40 3,60 5
TR82, TR83, TRA1 Kalkınma Programı Yerel kalkınma Girişimleri Bileşeni KOBİ Bileşeni Küçük Ölçekli Altyapı Bileşeni Teknik Yardım	YHGP (tümü-TR83) DAP (16 ilden 3 il TRA1)	396 147 204 45 -	52,33 (40 AB+12, 33 TC) 9,86 14,8 24,67 3,00
TRA2, TR72, TR52, TRB1 Düzey II Bölgeleri Kalkınma Programı Yerel Kalkınma Girişimleri KOBİ Bileşeni Küçük Ölçekli Altyapı Bileşeni Teknik Yardım Yönetim Desteği	DAP (16 ilden 8 il, TRA2, TRB1)	509 166 277 66	90,67 (70 Phare +20,67TC) 16,34 24,50 40,83 8 1
TR90 Düzey II Kalkınma Programı (DOKAP) Yerel Kalkınma Girişimleri KOBİ Bileşeni Turizm ve Çevre Altyapısı	Bayburt hariç DOKAP illerinin tamamı (TR90)	214 80 103 30	24 (18 AB+6 TC) 5,6 9,2 9,2

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/abbp.html>; Akkahve, 2006

İllerin bölgelerine ayrılan hibelerinden aldıkları oran incelendiğinde; bölgede görece daha gelişmiş illerin hibelerden aldıkları payın daha yüksek olduğu görülmekte, bu durum ise sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile proje geliştirme kapasitesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Grafik 2).

Grafik 2. İllerin Bölgelerine Ayrılan Hibelerden Aldıkları Pay

İncelenen bölge planları ile AB Kalkınma Programları ilişkilendirildiğinde; her ne kadar bölge kalkınma programları düzenlenirken DAP'ın, DOKAP'ın verilerinden yararlanılmış ve YHGP örneğinde bölgede kalkınma programlarının geliştirilmesi için planla bağlantılı ortak çalışmalar (GZFT analizleri, vb.) yapılmış ise de, AB Kalkınma programlarının, bölge planlarından bağımsız olarak oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bölgeleme açısından değerlendirildiğinde; DOKAP illeri kalkınma programı ve uygulanmasında koordinasyonu sağlayan kalkınma birliği, aynı bölgeyi kapsarken bu yapılanmada YHGP illeri ile DAP'ın üç ili birlikte ele alınmış, DAP'ın dört ili ayrı bir program olarak ele alınmıştır. Böylece, DAP'ın kendi iç tutarlılığı ve belirlediği bölgenin bütünlüğü içinde öngördüğü gelişme seçenekleri uygulama başlamadan geçerliliğini yitirmiştir. Amaç, hedef, strateji çerçevesinde değerlendirildiğinde ise; her ne kadar AB'nin standart konu başlıklarının bölgelere göre düzenlenmesine gayret edilse de, AB'nin fonlarını dağıtmasındaki merkeziyetçi yapının çok da ötesine geçilememiş, bölgelerin ihtiyaçlarından çok standart konu başlıklarına uygun proje önerileri kabul edilmiştir.

AB'nin AB hibe projeleri üzerinden bölgelere olan katkısı; 2006 yılı için Türkiye toplam kamu yatırımlarının %0.48'ine karşılık gelmektedir. Bunun plan bölgelerine göre dağılımı ise (Tablo 6) TR90 kalkınma programı çerçevesinde DOKAP illeri toplam kamu yatırımlarının %4,4'üne; DAP illeri toplam kamu yatırımlarının %22,3'üne ve YHGP illerinin toplam kamu yatırımlarının %10'una karşılık gelmektedir (Grafik 3). Bu durumda planların gerçekleşmesinde kamu yatırımlarının zaten düşük bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde, AB kalkınma programı çerçevesinde hibe projeleri üzerinden bölgelere aktarılan bütçelerin kalkınmayı hızlandıracak oranda olmadıklarını vurgulamak gerekir.

Tablo 6. Kamu Yatırımları ve AB Hibe Projelerinin Bölgelere Katkısı- Kamu Yatırımı Hibe Oranı

Planda Kapsanan İller	Kamu Yatırımı	AB kalkınma	Hibelerin Kamu
------------------------------	----------------------	--------------------	-----------------------

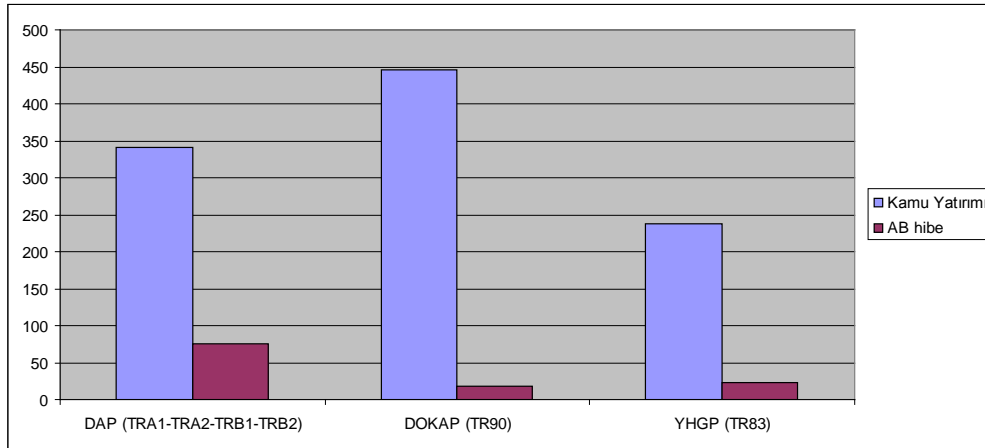

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

ve Dâhil Oldukları BKP	(Milyon €)	programı (Milyon €)	Yatırımına Oranı (%)
DOKAP İlleri			
TR90 BKP (2006)	446	18	4.4
DAP İlleri			
TRA2-TRB1(2005)BKP	163	48	29
TRB2DAKP(2003)	70	12	18
TRA1(2006)BKP	108	16	15
YHGP İlleri			
TR83 BKP (2006)	237	23	10

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>; <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/abbp.html>.

Grafik: 3 Plan Bölgelerinde Kamu Yatırımları ile AB Hibelerinin Karşılaştırması

VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye’de 1960’lardan bu yana bölge planlama çalışmaları çeşitli ölçeklerde ve çeşitli kurum ve kuruluşların katkılarıyla ele alınmakta, ancak plan hazırlanma ve uygulanma aşamasında yetkilerinin ve kaynaklarının sınırlılıkları sebebiyle, hazırlanan planlar ve bunların uygulanmaları arasındaki bütünlük sağlanamamaktadır. Son dönemde farklı kurumlar tarafından çeşitli ölçekler ve adlarla hazırlanan ve birbirinden farklıları net olarak açıklanamayan; bölge planları, il gelişme planları, stratejik gelişme planları, il çevre düzeni planları, sektörel bölgesel planlar (bütünleşik kıyı alanları, lojistik bölgeleri, vb.) gibi üst ölçekli planlar aynı bölge için çok fazla sayıda planın hazırlanmasına sebep olmakta ve belirli bir sistem ve çerçeve içine oturmadığı için plan-uygulama ilişkisinin giderek zayıfladığı bir karmaşa ortamı yaratılmaktadır.

Buradan yola çıkarak plan üretimi ve uygulaması konusunda yaşanan problemleri yasal ve kurumsal problemler ile uygulama araçları ve finansmandaki problemler olarak iki ana başlıkta özetlemek mümkündür. Yasal ve kurumsal problemlerin başında çok sayıda farklı üst ölçek plan türünün ortaya çıkardığı yasal ve kurumsal karmaşada içinde merkezi sistemin ağırlıklı rol oynaması ve dolayısıyla yerel ihtiyaçların belirlenmesinde ve uygulamaya yönelik örgütlenmenin gerçekleştirilmesinde yaşanan güçlükler gelmektedir. Farklı kurumların bölgesel gelişme konusunda kendilerine rol tanımlamalarına karşın, planların uygulaması açısından bir taahhüt içine girmemeleri sahibi belli olmayan plan ve plan kararları ortaya çıkarmakta ve üretilen planların uygulanma şansını yok etmektedir. Özellikle yerelde bu planların hazırlık sürecinde yerel potansiyelleri plana aktaracak ve plan üretildikten sonra uygulamayı belli aşamalarda koordine edecek bir yerel kurumsal yapının eksikliği göze çarpmaktadır. Bu durumda bölgesel ekonomik kalkınmayla ilgili ve mevcut sistemde hiçbir kurumun üstlenmediği ya da yeterince yerine getiremediği görevleri üstlenecek yeni yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Öte yandan, ikinci problem alanı olan uygulama araçları ve finansmanla ilgili yaşanan temel sorunlar ise; başta bölgesel eşitsizliği azaltmada güçlü bir araç olan kamu yatırımlarının bugüne kadar sektörel

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

yaklaşım ile yapılması, programlama, bütçe yapma ve uygulama süreçleri arasındaki ilişkinin zayıflığı ve izleme ve değerlendirmedeki eksikliklerdir. Hazırlanan planlar genelde kendi finansmanlarıyla birlikte tasarlanmış planlar olmadığından, yapılacak uygulamalar merkezi kuruluşların bu planlara sahip çıkması ve kendi kaynak tahsis mekanizmalarını ve politika tercihlerini mekanda bu planlarla uyumlu bir şekilde yapmalarına bağlı kalmakta ve bu genellikle gerçekleştirilememektedir.

Tüm bu sorun alanlarına rağmen Türkiye’de 2000’li yıllarda bölgelerin kalkınması ve bölge planlarının uygulamaya geçirilmesi ile ilgili iki temel aracın gündemde olduğunu söylemek mümkündür; AB uyum sürecinde geliştirilen bölge kalkınma programları ve yönetim mekanizması içinde yer alan kalkınma birlikleri ve kalkınma ajansları ile somutlaşan kurumsal yeniden yapılanma süreci. Uygulanan AB programları görece az gelişmiş bölgelerde kapasite oluşturma ve proje geliştirme çalışmalarına ön ayak olmakta, yerel sorun odaklarının yerelden düşünülmeğe başlanması için bir fırsat yaratmaktadır. Ancak bunların bölge planları ile doğrudan örtüşmediği açıktır. Bölge planlamada bu temel araçların yeterince etkileşimli süreçler olarak ele alınamaması, uygulamada etkili olunamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kapsamlı bir biçimde analizlerin yapıldığı ve çok boyutlu önerilerin geliştirildiği bölge planlarının uygulamaya geçirilememiş olması zaman, emek ve para kaybına sebep olmuş, bölgesel eşitsizlik/ bölgesel geri kalmışlık sorununa doğrudan çözüm üretememiştir.

AB Kalkınma Programları çerçevesinde bölgelerin proje sunma kapasitesinde gelişme kaydedilmesi olumlu görülmektedir, ancak sunulan hibeler geri kalmış bölgelerin kalkınmasında etkili olmayı arttıracak bir kapasite yaratmamaktadır. Bölgelerarası eşitsizliği azaltmada, sadece AB programı ve projeleri üzerinden gitmek yetersiz kalacaktır. Uyum sürecinde, özellikle yeni program uygulamalarının ulusal ve bölgesel politikalarla ele alınması ve Türkiye’nin kendi özellikleri ve şartlarına uygun biçimde kurumlar ve kuralları değerlendirmesi gereklidir.

Bölgesel planların üretimi ve uygulanması konusunda iki temel problem alanı olan yasal-kurumsal ve uygulama araçları-finansman sorunlarının çözümünde ele alınabilecek bazı temel noktaları vurgulamak gerekir. Kurumsal yeniden yapılanma; kamu yatırımlarının ve devlet yardımlarının yönlendirilmesinde ve koordinasyonunda ulusal bir stratejinin benimsenerek tüm ilgili kurum ve kuruluşların yetkili ve sorumlu olacağı yeni bir organizasyonun yapılmasına ihtiyaç vardır. Bölge planlamaya yaklaşımının kapsamlı planlama çerçevesi ötesinde, çok düzlemli çok aktörlü yönetim yaklaşımı (Eraydın, 2008; Salet, 2008) ile toplumun değişik aktörlerinin karşılıklı bir etkileşim içinde bölgesel gelişmeyi yönlendirmeleri ve bölgede gerçekleştirilecek eylemlerde hangi rolleri alacağını, ne tür fedakarlıklar yapacağını üstleneceklerdir (Tekeli, 2008). Bu çerçevede, çok aktörlü ve etkileşimli yapının kurulmasında yasal olarak yürürlükte bulunan kalkınma ajanslarının itici bir güç olarak yapılandırılması gerekmektedir. Her bölgenin kalkınma ajansı yapılandırması bağlam bağımlı olarak farklılaşmalıdır.

Planların uygulanmalarının sağlanması, planlarda önerilen düzenlemeleri yapabilecek ve gerekli finansman kaynağını bulabilecek örgütlenmelerin/yönetişim biçimlerinin gerçekleştirilmesi ile ilintilidir. Planlama eylemi ile aktörlerin eş zamanlı olarak belirlenmesi ve proje geliştirme, finansman, izleme ve değerlendirme aşamalarının birbirini takip etmesi ve geri beslemeli sürdürülmesi plan-uygulama bütünlüğünün gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Tüm bu düzenlemeler dışında yapılan plan ve projelerin benimsenmesi ve sahiplenilmesi uygulanabilirlik düzeyini arttıracaktır. Ayrıca kalkınma programları ile geliştirilmeye çalışılan proje geliştirme kapasitesinin çok daha geniş bir çerçevede kapasite inşası diye nitelendirilebilecek ve yönetim, beşeri sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye, fiziki sermaye, ekonomik sermaye gibi temel toplumsal sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak ve öğrenme süreçlerini tanımlayacak biçimde ele alınması gerekir.

KAYNAKÇA

3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 27-28 Kasım 2008, Mersin

Akkahve, D., 2004. “Bölgesel Gelişme Planlarının Yönetişim Açısından Değerlendirilmesi”, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Yönetişim Konferansı. (<http://www.ipc.sabanciuniv.edu>)

Akkahve, D., 2006. “AB Destekli Kalkınma Programlarının Yönetimi ve Yapısal Fonlara Hazırlık”, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, TEPAV, 7-8 Eylül ODTÜ Ankara

Can, E., Kocagül, A. D., 2008. Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar. TEPAV, Ankara.

Çalışkan, G., Özelçi, T., Varol, Ç., 1997. “Kentleşmenin Bölgesel Farklılaşması Analizi”, Planlama Dergisi, 97/1, sayı:15, sf: 22-32.

DPT, 1996. İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Ankara.

DPT, 2000. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/dap.html>)

DPT, 2003. İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Ankara.

DPT, 2006. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi Bölgesel Gelişme Ana Planı. (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/yesilirmak.html>)

DPT-JICA, 2000. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dokap>)

Eraydın, A., 2008 “Politikalardan Süreç Tasarımına: Yeni Bölgesel Politikalar ve Yönetişim Modelleri” 2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu İzmir, TEPAV Yayınları No:37, Ankara.

Salet, W., 2007. “Metropolitan Yönetişim Bağlamında Yeni Politika Stratejileri: Kentsel Avrupa’dan Örnekler” 2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu İzmir, TEPAV Yayınları No:37, Ankara.

DPT, AB Türkiye Eş Finansmanlı Kalkınma Programları (2002-2004). <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbb/abbb.html>

DPT, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (1998-2007). <http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>

Lekesiz, M.C., Mesci Y. Yorulmaz T., Havza Yönetim Uygulamaları- Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi Modeli (<http://www.yesilirmak.org.tr/>)

Poroy H., 2004. “Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Projesi” Gelişim Türkiye İktisat Kongresi

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2007. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı Koordinasyon ve Uygulama Merkezi (<http://ipa.stb.gov.tr/>)

Tekeli, İ., 2008. “Bölge Planlama için Adanmışlık Modeli: Durağan Bölgelerin Kilitlenmişliği Nasıl Çözülür”, Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.